

ІНСТИТУЦІЇ ПОСЕРЕДНИЦТВА НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Анотація. В роботі розглянуто основні аспекти функціонування інституцій фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України, зосереджена увага на головних проблемах, що гальмують розвиток фінансових установ та обґрунтовані пріоритетні напрямки ефективності їх діяльності в сучасних умовах.

Ключові слова: ринок фінансових послуг, фінансові інститути, фінансові посередники, фінансова інфраструктура, фінансові інструменти, фінансові ресурси, фінансування, інституційна структура ринку

JEL cod classification: G1, G21

*Yakusheva I.E., PhD, Associate Professor of
Department of finance, banking and insurance*

INSTITUTION OF PERMANENT RESPONSIBILITIES AT THE RINKS OF FINANCIAL SERVANTS IN UKRAINE

Abstract. The functioning of financial intermediation institutions, their qualitative and quantitative structure should ensure stable and effective development of the entire financial services market and the implementation of modern state economic policy.

The number of banking institutions in Ukraine over the past five years has been constantly decreasing, in 2017 compared to 2013 – almost 2 times, while the size of banks' assets decreased slightly, by only 6 %. This indicates the concentration of Bank capital. Among the non-banking sector intermediaries, the number of financial companies increased (by 442 units), the number of trust companies did not change, but the number of other financial institutions in the market decreased. The tendency to reduce the number of key institutional intermediaries of contract type – insurance companies and non-state pension funds (NPFs) - is particularly noteworthy. The reasons for this are - the complexity of the overall macroeconomic environment, falling demand for insurance services, the deterioration of the welfare of the population.

In recent years, Ukraine has seen a significant increase in the total value of assets of non-Bank financial intermediaries-only in the amount of UAH 60.8 billion. This indicates the highest stability of the sphere of non-banking institutions of the financial services market to the negative impact of internal and external risks.

The effective development of the financial services market hinders the existence of financial institutions in the domestic market that do not fully perform the functions of financial intermediation and are oriented towards quick profits. As a consequence, institutions are a source of significant systemic risks, and thus a catalyst for financial crises. Improving the structure of the market and the high level of financial services affects the system of building effective relationships in three directions: between the institutions of financial intermediation and the real sector of the economy; between the institutions of financial intermediation in the implementation of their functions and tasks; between the institutions of financial intermediation and the state.

State regulation of financial intermediaries should be directed at overcoming the imbalance of the banking and non-banking segments of the financial services market, the introduction of standards and transparent conditions for their functionin (it is necessary to clearly calculate how effective this will be to transfer of powers of the National

Commission for state regulation of financial services markets to the National Bank of Ukraine and the National securities and stock market Commission).

The prospects for further research in the direction of the functioning of financial intermediation institutions we consider the justification of the directions of stimulation of activity on the basis of the introduction of leading technologies in the provision of financial services, their diversification and improvement of quality.

Key words: market of financial services, financial institutions, financial middlemen, financial infrastructure, financial tools, financial resources, financial structure, institutional structure of the market

Постановка проблеми. Інституційні фінансові посередники грають визначальну роль в професійному перерозподілі та ефективному використанні тимчасово вільних грошових коштів, наданні їм характеру інвестиційного капіталу. Це відбувається на основі пропонування різноманітних фінансових послуг всім суб'єктам фінансового ринку. Функціонування інституцій фінансового посередництва, їх якісна та кількісна структура повинна забезпечувати стабільний та ефективний розвиток всього ринку фінансових послуг та реалізацію сучасної державної економічної політики. Питання розвитку фінансових посередників залишається актуальним завдяки мінливості соціально-економічній та політичній ситуації у нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інститутів посередництва на ринку фінансових послуг, їх сутності, становлення та розвитку займає важливе місце в дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких, як Л. Горбач, С. Еш, О. Каун, В. Корнеєв, В. Левченко, Д. Леонов, О. Луцишин, С. Львовчкін, С. Міщенко, С. Науменкова, В. Опарін, В. Унінець-Ходаківська, В. Федосов, С. Хоружий, С. Черкасова, В. Шелудько, І. Школьник, С. Юрій, Р. Габбарда, Е. Долана, К. Кемпбелла, Р. Кемпбелл, Д. Кідуелла, Р. Мертона, Ф. Мишкіна, Р. Петерсона, Р. Родрігеса та ін. Але проблеми комплексного аналізу особливості їх функціонування та ролі в економіці залишається відкритим.

Метою цієї статті є визначення сучасного стану інституцій фінансових посередників в сфері фінансових послуг в Україні, виявлення їх ролі та

значення для економіки країни, розкриття проблем забезпечення подальшого ефективного і стабільного розвитку інститутів ринку фінансових послуг.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. У сучасних умовах ринок фінансових послуг є сферою, яка найбільш інтенсивно розвивається, постійно оновлюється та здійснює дієвий вплив на стан всієї економіці. Ступень розвитку ринку фінансових послуг визначається складом і кількістю фінансових установ, а також кількістю і якістю запропонованих ними фінансових послуг, що все разом формує інституційну структуру ринку.

Діяльність інституцій фінансового посередництва в широкому розумінні спрямована на перерозподіл фінансового капіталу на основі взаємодії інвесторів та позичальників, пошук напрямів ефективного інвестування. При цьому процесі важливим є побудова збалансованої системи взаємозв'язків між фінансовими інститутами в процесі реалізації їх функцій, що і є індикатором ефективності функціонування всього ринку фінансових послуг.

Ринок фінансових послуг відображає конкретні форми організації руху фінансових ресурсів за допомогою фінансового-кредитного механізму між суб'єктами господарювання і не є уречевленим [6]. Іншими словами сучасний ринок фінансових послуг – це інституційна система, що забезпечує трансформації фінансових ресурсів – заощаджень і інвестиційний капітал. Законом України від 12.07.2001 р. "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", встановлено, що ринок фінансових послуг включає: професійні послуги на ринках банківських, страхових, інвестиційних послуг, на ринку цінних паперів, професійні послуги на інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів. Ключову роль при цьому відіграють фінансові посередники які є інституційними, професійними, спеціалізованими учасниками ринку фінансових послуг, що пропонують широкий спектр різноманітних фінансових послуг відповідно до рівня розвитку та потреб економіки країни. Діяльність фінансових посередників передбачає відповідність особливим високим вимогам (на відміну від інших суб'єктів господарювання), а саме: наявність висококваліфікованих, спеціально

підготовлених кадрів, професійні якості, ділова репутація і досвід яких встановлюється нормами законодавства. Важливим моментом також є наявність відповідного матеріально-технічного забезпечення (особливо для банківських установ, страхових компаній та кредитних спілок).

Інституційна структура ринку фінансових послуг об'єднує дві значні складові: ринок банківських послуг і ринок фінансових послуг небанківських фінансових посередників. В основу такого підходу покладено критерій участі посередників у формуванні пропозиції грошей на ринку [4]: 1) банківські інститути – через депозитний і грошово-кредитний мультиплікатори здатні впливати на пропозицію грошей у країні; 2) небанківські фінансові інститути, або парабанки, – не спроможні впливати на пропозицію грошей у країні. До цієї групи відносять страхові та інвестиційні компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки, лізингові компанії, довірчі товариства.

В роботі Ю.М. Коноваленко [4], на нашу думку, наведено вдалу класифікацію інституційних фінансових посередників, які диференціюються за напрямками діяльності на депозитні та недепозитні. Найбільш систематизовану класифікацію фінансових посередників обґрунтовано в дослідженні Цікановської Н.А. [7], яка дозволяє враховувати специфіку діяльності кожного виду фінансового посередника.

Загальна концепція побудови сектора фінансових послуг в Україні передбачає визначення місця банків і небанківських фінансових посередників. Інституційний критерій ступеня розвитку ринку фінансових послуг визначається кількістю ними показниками фінансових установ, функціональний критерій – динамікою їх активів [1].

На сучасному етапі домінуючу роль фінансового посередництва відіграє банківська система, оскільки за своїм функціональним призначенням саме банківські установи беруть участь у формуванні пропозиції грошей і здійснюють розрахункове обслуговування всіх економічних агентів. Частка інститутів небанківського фінансового посередництва на ринку є порівняно невеликою але спостерігається його зростання останніми роками (тому, що

кількість банків в Україні за останні роки скоротилася). Це заслуговує на детальніший розгляд.

Таблиця 1

Динаміка кількості фінансових установ за 2013-2017 рр.

Фінансові установи	2013	2014	2015	2016	2017	Відхилення 2017 до 2013, +(-)
Банківські установи	176	180	163	117	96	-80
в т.ч. з іноземним капіталом	53	49	51	41	39	-14
Страхові компанії	407	382	361	310	294	-113
Кредитні спілки	624	589	588	462	378	-246
Фінансові компанії	377	415	571	809	819	442
Ломбарди	479	477	482	456	415	-64
Адміністратори НПФ	28	24	23	22	22	-6
НПФ	81	76	72	64	64	-17
Довірчі товариства	2	2	2	2	2	-

Джерело: побудовано за даними [5].

Як видно, представлених у табл. 1, кількість банківських установ в Україні, протягом останніх п'яти років постійно скорочувалася, у 2017 році в порівнянні з 2013 роком – майже у 2 рази (в тому числі і банків з іноземним капіталом). Тенденція продовжується: на 1.01.2018 року чисельність банківських установ складає 82 установи, а на 31.12.2018 вже 77 [8]. Це пояснюється з одного боку активними заходами НБУ у напрямі виведення з ринку проблемних неплатоспроможних банків, які не відповідають вимогам регулятора (слід зазначити, що регулятивні вимоги до банків постійно підвищуються), не розкрили необхідну інформацію про структуру власності. З іншого боку, в умовах невизначеності, інфляції та девальвації національної валюти, населення намагалося розірвати фінансові відносини з банками, що також сприяло кризі банківської діяльності. І хоч реформа у банківському секторі була потрібною, але ситуація ліквідації такої кількості банків не однозначно вплинула на реалізацію інфраструктурного потенціалу ринку фінансових послуг.

Переваги банківських послуг для суб'єктів економіки відомі – універсалізація, широка диверсифікація діяльності і можливість комплексного

обслуговування клієнтів. Тому ринкові позиції банківського сектору поки залишаються домінуючими.

Серед посередників небанківського сегменту збільшення відбулося в кількості фінансових компаній (на 442 одиниці), кількість довірчих товариств не змінювалася, але чисельність інших фінансових установ ринку скоротилася. Особливо звертає увагу тенденція зменшення кількості ключових інституційних посередників контрактного типу – страхових компаній та недержавних пенсійних фондів (НПФ). Причин цього багато - складності загальної макроекономічної кон'юнктури, зменшенням попиту на страхові послуги, погіршення добробуту населення. Виведення частини страхових компаній з ринку також відбулося внаслідок їх невідповідності вимогам регулятора та через ознаки здійснення ризикових операцій. Зменшення кількості недержавних пенсійних фондів та кредитних спілок на протязі аналізованого періоду пов'язано із погіршенням добробуту населення, яке є ключовим клієнтом для цих фінансових установ, і, відповідно, скоротило їх ресурсну базу.

Таблиця 2

Динаміка активів фінансових посередників за 2013-2017 рр, млрд. грн

	2013	2014	2015	2016	2017	Відхилення, +(-)
Банківські установи	1408,7	1278,1	1316,8	1254,4	1336,0	-72,7
Страхові компанії	66,4	70,3	60,8	56,1	57,4	-9,0
Кредитні спілки	2,6	2,6	2,3	2,0	2,2	-0,4
Фінансові компанії	39,8	51,3	71,1	67,4	70,3	31,5
Ломбарди	1,5	1,7	2,2	3,3	3,8	2,3
Інші кредитні установи	12,6	19,7	24,7	32,9	37,2	24,9
НПФ	2,1	2,5	1,9	2,1	2,5	0,4
Всього небанківські фінансові посередники	125,0	148,1	162,8	160,9	185,8	60,8

Джерело: побудовано за даними [5].

В таблиці 2 представлена інформація про динаміку активів інститутів фінансового посередництва за період 2013-2017 рр. Як бачимо з наведених даних, розмір активів банків скоротився незначно, лише на 6%. При

одночасному зменшенні кількості банківських установ на 46 % це свідчить про концентрацію банківського капіталу. Крім того, за даними НБУ у 2018 році сумарний чистий прибуток платоспроможних банків становив 21,7 млрд. грн., що є першим випадком прибутковості всієї банківської системи після кризи 2014-2015 років і максимальним обсягом прибутку українських банків за всю історію їх розвитку [8].

Аналіз динаміки показників демонструє, що останніми роками в Україні спостерігається суттєве зростання загальної вартості активів небанківських фінансових посередників – всього на суму 60,8 млрд. грн. Це свідчить про вищу стійкість сфери небанківських інститутів ринку фінансових послуг до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх ризиків.

У той же час, обсяги активів страхових компаній і кредитних спілок зменшуються (табл. 2), але темп скорочення величині активів нижчий, ніж кількості цих фінансових установ. Це свідчить про те, що на ринку залишилися більш стійкі та фінансово міцні установи. Частка активів страхових компаній в сумі активів всіх небанківських посередників складає у 2017 році лише 30%, а у 2013 році ця величина складала 53 %. Це свідчить про зменшення потенціалу страховиків на ринку фінансових послуг.

За цей же період спостерігається зростання потенціалу фінансових компаній – обсяги активів зросли в 1,8 разів, а частка у загальних активів небанківських фінансових посередників збільшилася з 31% у 2013 році до 37%. Відповідно, зростає асортимент і кількість послуг, які надають своїм клієнтам фінансові компанії. Така ситуація пояснюється кризою банківського сектору у досліджуваному періоді, тому фінансові компанії виступили альтернативою в таких умовах. Вони активно диференціювали напрями своєї діяльності, в першу чергу відмічається розширення залучення коштів для фінансування будівництва житла та факторингового обслуговування суб'єктів господарювання.

Недержавні пенсійні фонди характеризуються невеликим збільшенням обсягів активів – на 0,4 млрд. грн. (при зменшенні кількості НПФ активи тих, що залишилися на ринку незначно зросли). Вагому частину своїх активів НПФ

розміщують на депозитах в банківських установах, що обумовлює вплив відповідних ризиків на їх діяльність (декапіталізація банківського сектору, зниження ліквідності і вихід з ринку частини банків). Слід зазначити, що фінансово-економічна ситуація в країні за останні роки вплинула на суттєво звуження інвестиційних можливостей НПФ. Серед перешкод для подальшого ефективного розвитку установ недержавного пенсійного забезпечення можна зазначити низький рівень довіри з боку населення, низький рівень соціальних гарантій з боку держави, низький рівень доходів і зацікавленості у довгострокових заощадженнях потенційних клієнтів.

У 2013 році в Державному реєстрі фінансових установ кількість ломбардів становила 479, то у 2012 році – 415, тобто відбулося скорочення на 64 установи (табл. 1). У той же час активи ломбардів зросли за цей період у 2,5 рази (табл. 2). Значний попит на послуги ломбардів пояснюється їх доступністю (мережа ломбардів розгалужена, вони швидко і без зайвих проблем надають готівкові позики населенню на невеликі терміни і, тим самим, підвищують платоспроможність громадян). Тому функціонування ломбардів залишається актуальним в умовах невеликих доходів більшої частки населення і більш жорстким вимогам банківського кредитування.

Прискорення розвитку інституцій фінансового посередництва є важливим соціально-економічним завданням, наслідком вирішення якого буде більш повне задоволення потреб суб'єктів економічної діяльності в необхідному капіталі та якісних фінансових послугах, активізації інвестиційного процесу, забезпечення ефективної трансформації фінансових ресурсів.

В цілому, функціонування інститутів фінансового посередництва залежить від групи фінансово-економічних, регулятивних та соціальних факторів. До першої групи входять макроекономічна ситуація в країні, рівень інфляції, динаміка доходів населення. Група регулятивних факторів – рівень державного регулювання (адміністративного та економічного), стан саморегулювання, нормативно-законодавче забезпечення. Соціальні фактори –

фінансова грамотність та обізнаність населення, ступень довіри до фінансових установ, доступ до фінансових послуг.

Ефективний розвиток ринку фінансових послуг стримується існуванням на вітчизняному ринку таких фінансових установ, які не виконують та не мають на меті виконувати функції фінансового посередництва і орієнтовані на отримання швидких прибутків. Внаслідок цього, такі інститути посередництва є джерелом значних системних ризиків, і відповідно, каталізатором фінансових криз. Серед ключових проблем функціонування інститутів фінансового посередництва в Україні можна виділити:

- недостатній вплив фінансових установ на забезпечення економічного зростання;

- асиметричність розвитку банківського та небанківського сегментів ринку;

- регіональна незбалансованість ринку фінансових послуг;

- недостатнє залучення заощаджень домогосподарств і нагромаджень суб'єктів господарювання;

- низька довіра населення та господарських суб'єктів до інститутів фінансового посередництва;

- низька фінансова грамотність населення;

- недостатній захист прав інвесторів і клієнтів фінансових посередників;

- слабка система управління ризиками;

- недосконалість механізму регулювання ринку фінансових послуг;

- складність, недоопрацьованість та суперечливість правової бази.

Вдосконалення структури ринку і високого рівня надання фінансових послуг торкається побудови системі ефективних взаємозв'язків у трьох напрямках:

- між інститутами фінансового посередництва та реальним сектором економіки (адекватне акумулювання і концентрація фінансових ресурсів, їх перерозподіл в регіональному та галузевому аспектах).

- між самими інститутами фінансового посередництва в процесі реалізації їх функцій і завдань;

– між інститутами фінансового посередництва та державою (забезпечення оптимального співвідношення державного регулювання і саморегулювання).

Висновки. За аналізований період, внаслідок кризових явищ у вітчизняній економіці, спостерігалася розбалансованість діяльності фінансових установ ринку фінансових послуг, послаблення їх ролі в трансформації фінансових потоків країни.

Безперечно, що інституції фінансового посередництва в Україні мають значний потенціал в якості міцного каталізатору інвестиційного розвитку економіки та її зростання. Відновлення цього потенціалу потребує модернізації самих інститутів фінансового посередництва, удосконалення і підвищення ефективності їх діяльності в напрямі використання фінансових інструментів, пропонуванні і впровадженні сучасних фінансових послуг. Особливого значення на сьогодні має створення умов для спрямування залучених ресурсів фінансовими посередниками в реальний сектор економіки, забезпечення галузевої та просторової трансформації капіталу на користь пріоритетних напрямів.

Роль банків на вітчизняному ринку фінансових послуг залишається провідною, але у майбутньому є підстави очікувати посилення ролі інституційних фінансових посередників небанківського типу за рахунок розширення попиту на інноваційні фінансові продукти. Вдосконалення державного регулювання діяльності фінансових посередників необхідно спрямовувати на подолання розбалансованості банківського і небанківського сегментів ринку фінансових послуг, запровадженні стандартів та прозорих умов їх функціонування (варто чітко прорахувати, наскільки ефективним буде передача повноважень Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг Національному банку України та Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку).

Перспективами подальших досліджень у напрямі функціонування інститутів фінансового посередництва вважаємо обґрунтування напрямів

стимулювання діяльності на основі впровадження провідних технологій при наданні фінансових послуг, їх диверсифікація і підвищення якості.

Список літератури.

1. Глущенко О.В. Інституційне забезпечення фінансової інфраструктури: шляхи зменшення уразливості /О.В. Глущенко/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/13032/2/Hlushchenko_article_17.pdf
2. Голуб С. М. Тенденції та особливості розвитку фінансових ринків світу та Україні /С.М. Голуб/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Npndfi_2016_1_10.pdf
3. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/-15>.
4. Коноваленко Ю.М. Фінансовий ринок і ринок фінансових послуг: сутність, сегменти, суб'єкти / Ю.М. Коноваленко // Фінанси України. – 2013. – № 1. – с. 101 -112
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/bank/stat/count.php>
6. Резникова В. Фінансове посередництво: господарсько-правовий аспект / В.Резникова / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/VKNU_Yur_2011_89_9.pdf
7. Цікановська Н.А. Видова систематизація фінансових посередників як основа формалізації їх системи /Н.А. Цікановська / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1503/15tnavsf.pdf>
8. Незалежна асоціація банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.ua/ru.html>

References:

1. Hlushchenko O.V. Instytutsiine zabezpechennia finansovoi infrastruktury: shliakhly zmenshennia urazlyvosti (2017) [online]. Retrieved grom: http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/13032/2/Hlushchenko_article_17.pdf
2. Holub S. M. Tendentsii ta osoblyvosti rozvytku finansovykh rynkiv svitu ta Ukraini (2016) [online]. Retrieved grom: file:///C:/Users/User/Downloads/Npndfi_2016_1_10.pdf
3. Kompleksna Prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku [online]. Retrieved grom: <http://zakon.rada.gov.ua/-15>
4. Konovalenko Yu.M. Finansovyi rynek i rynek finansovykh posluh: sutnist, sehmenty, subiekty / Yu.M. Konovalenko // Finansy Ukrainy. – 2013. – № 1. – с. 101 -112

5. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [online]. Retrieved grom: : <https://index.minfin.com.ua/bank/stat/count.php>
6. Reznikova V. Finansove poserednytstvo: hospodarsko-pravovyi aspekt (2011) [online]. Retrieved grom: file:///C:/Users/User/Downloads/VKNU_Yur_2011_89_9.pdf
7. Tsikanovska N.A. Vydova systematyzatsiia finansovykh poserednykiv yak osnova formalizatsii yikh systemy (92015) [online]. Retrieved grom: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1503/15tnavsf.pdf>
8. Nezalezhna asotsiatsiia bankiv Ukrainy [online]. Retrieved grom: <https://nabu.ua/ru.html>